

TAN SULOLASI DAVRIDA XITOIDA MADANIY HAYOT

Hayoyev Oybek

O 'zMU Tarix fakulteti III kurs talabasi.

Tel: +998-50-503-46-66 E-mail: hayoyevoybek03@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.23281728>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Tan sulolasi (618–907) davrida Xitoida madaniy hayotning yuksalishi va uning asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Ushbu davr Xitoy tarixida "oltin asr" sifatida baholanib, adabiyot, san'at, musiqa, falsafa va ilm-fan sohalarida katta taraqqiyot kuzatilgan.

Maqolada ayniqsa she'riyatning rivoji, saroy madaniyatining shakllanishi hamda tashqi madaniy aloqalarning ta'siri yoritiladi. Shuningdek, Tan davrida madaniyatning xalq hayotiga singib borishi va uning Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy almashuvdagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Tan sulolasi, Chang'an, Li Bai, Daosizm, Konfutsiylik.

Kirish. Tan sulolasi Xitoy tarixida siyosiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanish bilan ajralib turadigan davr bo'lib, aynan shu omillar madaniy hayotning gullab-yashnashiga zamin yaratgan. 618-yilda tashkil topgan bu sulola davrida poytaxt Chang'an shahri dunyoning eng yirik madaniy va savdo markazlaridan biriga aylangan. Bu davrda Xitoy nafaqat ichki taraqqiyotga erishdi, balki Buyuk Ipak yo'li orqali boshqa sivilizatsiyalar bilan faol aloqada bo'ldi.

Tan davrida adabiyot, ayniqsa she'riyat yuksak darajada rivojlandi. Shoirilar jamiyatda katta obro'ga ega bo'lib, davlat xizmatida ham muhim rol o'ynagan. San'at, jumladan tasviriy san'at va haykaltaroshlik ham o'zining yuqori cho'qqisiga yetdi. Shu bilan birga, buddizm, daoizm va konfutsiylik g'oyalari madaniy hayotga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

Mazkur maqolaning maqsadi Tan sulolasi davrida Xitoy madaniyatining asosiy xususiyatlari, rivojlanish omillari va uning jahon sivilizatsiyasidagi o'rnini yoritishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur maqola doirasida tarixiy tadqiqotlar, asosan, xorij tadqiqotlari muhim o'rin egallaydi. Jumladan, A.Uotol, L. MakMullen, Ch. Bullen, P.Yu kabi tadqiqotchilarning ishlarida o'rtas asr Xitoy madaniyatida Tan sulolasining o'rnini masalalariga e'tibor qaratgan¹.

Tadqiqot metodlari. Mazkur maqola doirasida tarixiy tadqiqotlarni tahlil qilish, manbalarni tahlil qilish va madaniy jarayonlarni o'rganish kabi tadqiqot metodologiyalari bilan o'rganilgan.

Tahlil va natijalar. Sui va Tang sulolalari avvalgi Shimoliy sulolalarning feodal madaniyatidan yuz o'girib, qat'iy fuqarolik konfutsiychiligini qo'llab-quvvatlagan edilar². Davlat tizimi davlat xizmati imtihonlari yoki tavsiyalar orqali tanlangan konfutsiychi ziyolilarning katta sinfi tomonidan qo'llab-quvvatlangan. Tang davrida daosizm va buddizm odamlarning kundalik hayotida katta rol o'ynagan keng tarqalgan mafkuralar edi.

¹ Walthall.A., Palais.J.B. East Asia: A Cultural, Social, and Political History, Boston: Houghton Mifflin, 2006. McMullen.L. McDermott, Joseph P. *State and court ritual in China*, Cambridge University Press, 1999. Benn. Ch. *China's Golden Age: Everyday Life in the Tang dynasty*, Oxford University Press, 2002. Harper. D. China, Footscray, VC: Lonely Planet, 2005. Yu, P. Charting the Landscape of Chinese Poetry. *Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews*, 1988.

² Walthall.A., Palais.J.B. East Asia: A Cultural, Social, and Political History, Boston: Houghton Mifflin, 2006. – P 91

Tang xitoylari ziyofatlar, ichimliklar, bayramlar, sport va barcha turdagi o'yin-kulgilardan zavqlanishgan, Xitoy adabiyoti esa gullab-yashnagan va yangi bosma usullari bilan kengroq foydalanish mumkin bo'lgan. Ruhlariga sig'inadigan boy oddiy aholi va zodagonlar ularga "o'zlarining qanchalik muhim va qanchalik hayratlanarli ekanliklarini" bilishlarini xohlashgan, shuning uchun ular "o'zlarining nekrologlarini yozgan yoki buyurtma qilganlar" va yovuz ruhlarni haydash uchun tanalari bilan birga shaxslarni ko'mishgan.

Chang'an avvalgi Xan va Jin sulolalari davrida poytaxt bo'lib xizmat qilgan bo'lsa-da, keyingi urushlarda vayron qilinganidan so'ng, Tang davri poytaxtini Sui sulolasi modeli tashkil etgan. Shaharning taxminan kvadrat o'lchamlari sharqdan g'arbga cho'zilgan 10 km (6,2 milya) tashqi devorlarga va shimoldan janubga cho'zilgan 8 km dan ortiq (5,0 milya) tashqi devorlarga ega edi³. Qirollik saroyi, Taiji saroyi, shaharning markaziy o'qining shimolida joylashgan edi.

Asosiy janubiy devordagi katta Mingde darvozalaridan markaziy ma'muriy shahargacha keng shahar xiyoboni shimolga cho'zilgan bo'lib, uning orqasida qirollik saroyining yoki Imperatorlik shahrining Chentian darvozasi joylashgan edi. Buni sharqdan g'arbga cho'zilgan o'n to'rtta asosiy ko'cha, shimoldan janubga o'n bitta asosiy ko'cha kesib o'tgan. Bu asosiy kesishgan yo'llar devorlari va to'rtta darvozasi bo'lgan 108 ta to'rtburchaklar to'siqlarni hosil qilgan bo'lib, ularning har biri bir nechta shahar bloklari bilan to'ldirilgan. Shahar devor va darvozali tumanlar bilan o'ralgan asosiy yo'llarning shaxmat taxtasi naqshlari bilan mashhur bo'lgan, uning joylashuvi hatto Du Fu she'rlaridan birida ham tilga olingan⁴. Xeyan davrida Xeyan-kyo (hozirgi Kyoto) kabi shaharlar Chan'an modeliga amal qilib, an'anaviy geomansiyaga muvofiq shaxmat taxtasi ko'chasida joylashtirilgan. Chan'anning 108 ta tumanidan ikkitasi hukumat nazorati ostidagi bozorlar sifatida belgilangan, qolganlari esa ibodatxonalar, bog'lar, hovuzlar va boshqalar uchun ajratilgan. Butun shahar bo'ylab 111 ta buddist monastiri, 41 ta daoist abbatligi, 38 ta oilaviy ziyoratgoh, 2 ta rasmiy ibodatxona, 7 ta xorijiy din cherkovi, viloyat uzatish idoralari joylashgan 10 ta shahar tumani, 12 ta yirik mehmonxona va 6 ta qabriston mavjud edi.

Ba'zi shahar tumanlari tom ma'noda ochiq o'yin maydonchalari yoki ot polosi va cuju (xitoy futboli) o'ynash uchun hashamatli qasrlarning hovlilari bilan to'ldirilgan edi⁵. 662-yilda imperator Gaozong imperator saroyini Daming saroyiga ko'chirdi, bu saroy imperiyaning siyosiy markaziga aylandi va 220 yildan ortiq vaqt davomida Tang imperatorlarining qirollik qarorgohi bo'lib xizmat qildi.

Tang poytaxti o'z davrida dunyodagi eng katta shahar bo'lgan, uning tumanlari va shahar atrofidagi qishloq aholisi ikki millionga yetgan. Tang poytaxti juda kosmopolit bo'lib, Fors, Markaziy Osiyo, Yaponiya, Koreya, Vetnam, Tibet, Hindiston va boshqa ko'plab joylarning etnik guruhlarini yashagan. Tabiiyki, Chang'anda turli etnik guruhlarining ko'pligi bilan birga, buddizm, nestorian xristianligi, islom va zardushtiylik kabi ko'plab turli dinlar ham amal qilgan⁶. G'arbdagi Ipak yo'lining Xitoyga ochiq kirishi bilan ko'plab xorijiy ko'chmanchilar sharqqa, Xitoyga ko'chib o'tishga muvaffaq bo'lishdi, Chang'an shahrining o'zida esa taxminan 25 000 chet ellik yashagan. Ekzotik yashil ko'zli, sarg'ish sochli to'xtar ayollari agat va kehribar stakanlarda sharob quyib, tavernalarda qo'shiq aytib va raqsga tushishardi.

³ McMullen.L. McDermott, Joseph P. *State and court ritual in China*, Cambridge University Press, 1999. – P 166,

⁴ Walthall.A., Palais.J.B. *East Asia: A Cultural, Social, and Political History*, Boston: Houghton Mifflin, 2006. – P 103

⁵ Benn. Ch. *China's Golden Age: Everyday Life in the Tang dynasty*, Oxford University Press, 2002. – P 14 – 17

⁶ Walthall.A., Palais.J.B. *East Asia: A Cultural, Social, and Political History*, Boston: Houghton Mifflin, 2006. – P 79

Tang sulolasi Xitoy adabiyoti va san'atining oltin davri bo'lgan. Tang davrida yozilgan 48 900 dan ortiq she'rlar, 2200 dan ortiq mualliflarni ifodalovchi, bugungi kungacha saqlanib qolgan⁷. She'r yozish mahorati imperatorlik imtihonlaridan o'tishni istaganlar uchun majburiy o'rganishga aylandi, she'riyat esa juda raqobatbardosh edi; ziyofatlarda mehmonlar va saroy a'zolari o'rtasida she'riyat musobaqalari keng tarqalgan edi. Tangda mashhur bo'lgan she'riyat uslublari orasida gushi va jintishi bor edi, shoir Li Bai (701–762) birinchi uslub bilan mashhur edi, Vang Vey (701–761) va Sui Hao (704–754) kabi shoirlar ikkinchisidan foydalanishlari bilan mashhur edilar. Jintishi she'riyati yoki tartibga solingan misra sakkiz qatorli baytlardan foydalangan, ularning har biri besh yoki yetti belgidan iborat bo'lib, ohanglarning o'zgaras naqshiga ega edi va ikkinchi va uchinchi juftliklarning qarama-qarshi bo'lishini talab qilgan⁸.

Tang she'rlari mashhur bo'lib qoldi va Tang davri she'riyatining buyuk taqlidi Song sulolasida boshlandi; o'sha davrda Yan Yu (嚴羽; fl. 1194–1245) Oliy Tang she'riyatiga (taxminan 713–766) "klassik she'riy an'analar doirasida kanonik maqom" bergan birinchi shaxs edi. Yan Yu barcha Tang shoirlari orasida eng yuqori hurmatga sazovor mavqeni o'z davrida bunday deb hisoblanmagan va tengdoshlari tomonidan an'anaviy isyonchi sifatida tanilgan Du Fuga (712–770) bag'ishladi⁹.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Tan sulolasi davri Xitoy tarixida madaniy taraqqiyotning eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda yaratilgan adabiy, san'at va ilmiy meros keyingi asrlarda ham o'z ta'sirini saqlab qolgan. Ayniqsa she'riyat, tasviriy san'at va falsafiy qarashlar yuqori darajada rivojlanib, milliy madaniyatning ajralmas qismiga aylangan.

Tan davrining yana bir muhim jihati — uning ochiqligi va boshqa madaniyatlar bilan o'zaro aloqalarga tayyorligidir. Bu esa madaniy boyish va xilma-xillikni ta'minlagan. Natijada, Tan sulolasi davri nafaqat Xitoy, balki butun jahon madaniyati tarixida muhim o'rin egallagan davr sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Walthall.A., Palais.J.B. East Asia: A Cultural, Social, and Political History, Boston: Houghton Mifflin, 2006.
2. McMullen.L. McDermott, Joseph P. *State and court ritual in China*, Cambridge University Press, 1999.
3. Benn. Ch. *China's Golden Age: Everyday Life in the Tang dynasty*, Oxford University Press, 2002.
4. Harper. D. China, Footscray, VC: Lonely Planet, 2005.
5. Yu, P. Charting the Landscape of Chinese Poetry. *Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews*, 1988.

⁷ Harper. D. China, Footscray, VC: Lonely Planet, 2005. – P 33

⁸ Walthall.A., Palais.J.B. East Asia: A Cultural, Social, and Political History, Boston: Houghton Mifflin, 2006. – P 102

⁹ Yu, P. Charting the Landscape of Chinese Poetry. *Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews*, 1988. - P.71–87